

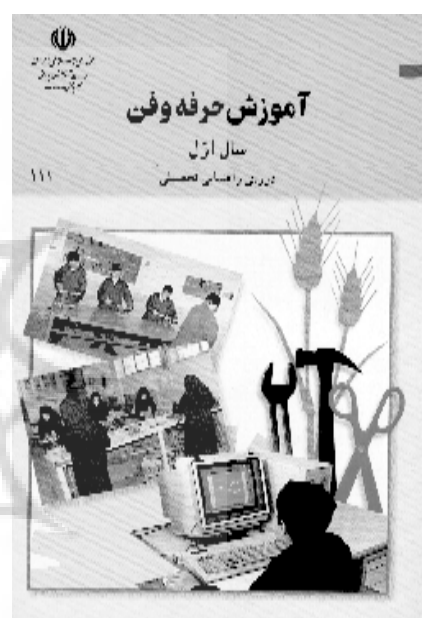
برنامه درسی حرفه و فن و نگاه جدید به آن

○ منیر زارع‌زاده
کارشناس مسئول گروه حرفه و فن

کتاب ماه کودک و نوجوان شهریور ماه ۸۰

۹۷

آلمان - مالزی کتاب درسی مدرسه به عنوان وسیله‌ای مطمئن انتخاب شده و این آموزش‌ها از دوره ابتدایی و حتی قبل از دبستان آغاز می‌شود. در ایران به دلیل عدم رونق صنعتی، وجود کشاورزی سنتی، نداشتن سرمایه کافی و عدم توجه به نقش آموزشی در توسعه صنعت و کشاورزی این‌گونه آموزش‌ها نادیده گرفته شده است. با انقلاب صنعتی و گسترش اطلاعات مربوط به آن به فراسوی مرزها، کشور ایران نیز از روش‌های آن‌ها تأثیر گرفت و سعی در آموزش مقدمات شناخت حرفه و فن نمود و درسی با همین نام را در هنگام تغییر نظام ابتدایی و راهنمایی و متوسطه از ۳، ۳، ۵، ۳، ۴ در دهه ۴۰ وارد دروس دوره راهنمایی نمود و به دنبال این درس، نیروی انسانی و مشاور تحصیلی شغلی نیز برای تدریس دوره‌ی راهنمایی در نظر گرفته شد. کم کم مدارس فنی و حرفه‌ای و کشاورزی نیز در برخی از استان‌ها تأسیس گردید. اما درس مقدمات شناخت حرفه و فن، در عمر ۲۸ ساله خود، دچار فراز و نشیب‌هایی شد که در ابتدا مختصری در خصوص این تغییر گفته و سپس به تغییرات، اهداف و ویژگی‌های کتاب‌های جدیدالتألیف حرفه و فن خواهیم پرداخت. اولین بار در سال‌های (۵۱-۵۰) کتاب‌های حرفه و فن در چند جلد در موضوعات صنعت، کشاورزی و خدمات تألیف و به چاپ رسید. در این برنامه حق انتخاب یا دانش با راهنمایی معلم و مشاور بود، اما با توجه به مشکلات مربوط به آموزش معلمان و آماده نبودن آن‌ها برای تدریس، اشکالات مربوط به روش‌های تدریس و ابزار و فضای موردنیاز کتاب‌ها به یک کتاب مشترک با موضوعاتی در زمینه صنعت، خدمات و کشاورزی تبدیل شد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نیازهای مربوط به جنسیت دانش‌آموز بیش از پیش موردتوجه قرار گرفت و کتاب درس ختران و پسران با موضوعات جداگانه تألیف شد. این روند تا سال ۱۳۷۸ ادامه داشت. اما با توجه به آزادی دختران و پسران در انتخاب رشته‌های تحصیلی در آموزش عالی و گسترش رشته‌های فنی و حرفه‌ای برای دختران و پسران، دیگر کتاب‌های مشترک با موضوعات مشترک پاسخگوی نیازهای آن‌ها نبود و می‌بایست مورد بازنگری جدی قرار گیرد. علاوه بر آن به دلیل عدم شناخت نسبت به این درس و بی‌توجهی به آن، محتوا به سوی تئوری جهت گرفت. محتوا نیز از قطعه‌های تخصصی از صنایع بدون ارتباط با هم و در طول یک سال و بدون توجه به توانایی یادگیرنده، کنار هم چیده شده بود. علاوه بر آن تدریس برخی موضوعات کتاب نیاز به امکانات قابل ملاحظه‌ای داشت که تهیه‌ی آن از عهده مدارس خارج

کار و آموزش در جوامع بشری سابقه‌ای بس طولانی دارد. در گذشته‌ی دور انسان‌ها تجربیات و مهارت‌های کاری خود را سینه به سینه از طریق مشاهده از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کردند. این مهارت‌ها و تجربه‌ها جایی نوشته نشده بود و مؤسسه یا کارگاهی برای آموزش آن‌ها وجود نداشت با گسترش نیازهای انسان و ارتقاء سطح آن، جوامع روز به روز پیچیده‌تر شد. به همین علت آموزش‌های موردنیاز انسان نیز جنبه‌ی تخصصی به خود گرفته و پیچیده‌تر و گسترده‌تر گردید. در چنین شرایطی حرفه‌ها و مشاغل آموزشی برای تأمین نیازهای آموزشی جوامع به وجود آمد و مؤسسات رسمی و غیررسمی آموزشی تأسیس شدند. با پیشرفت صنعت انگیزه تأسیس مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای قوت گرفت. در جوامع صنعتی این آموزش‌ها به شکل مدون و برنامه‌ریزی شده به شهروندان ارائه شد. از مهم‌ترین دست‌آوردهای توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: توسعه‌ی سطوح میانی تخصص، دسترسی به مشاغلی که نیاز به تخصص‌های بالا ندارند. جلوگیری از هرز رفتن انرژی حیوانات و منابع جوامع (۱) به دلیل کوتاه‌مدت بودن دوره‌های آموزشی (۲) ایجاد مهارت نسبی در افراد و جلوگیری از هرز رفتن منابع به دلیل استهلاک ابزار و وسایل مانند ضایعات تعمیر اتومبیل توسط افراد غیرماهر. (۳) به حرکت درآوردن چرخ صنعت با هزینه و ضایعات کمتر (۴) کارآفرینی در بخش خصوصی و جلوگیری از هجوم به مشاغل دولتی. اما چگونگی آشنایی افراد یک جامعه با این گونه آموزش‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است. یکی از مؤسساتی که چنین رسالتی را به دوش گرفته آموزش و پرورش است. برای اشاعه این آموزش‌ها در بیشتر کشورهای صنعتی مانند ژاپن -

مرحله ی طراحی

درواقع بخش عظیمی از پرورش خلاقیت است که

ارائه ایده‌های نو را نیز شامل می‌شود

و مرحله ی ساخت مستلزم شناخت مواد و تغییر آن،

ابزار، دست‌ورزی با ابزارهای ساده است.

اما مرحله نهایی که مرحله ی ارزیابی است

به دانش آموزان امکان می‌دهد دست ساخته‌های خود

و دیگر دانش آموزان را در کلاس مورد بررسی قرار داده

و سپس نقطه نظرات و پیشنهادات اصلاحی خود را

ارائه دهند.

این امر به دانش آموزان امکان می‌دهد که

در مقابل انتقاد دیگران خونسرد بوده

و انتقادپذیر باشند

بود. با توجه به آن‌چه که گذشت پس از انجام مطالعات تطبیقی و نیازسنجی داخلی و با استفاده از نظرات معلمان و صاحب‌نظران برنامه جدید با اهداف زیر طراحی شد.

۱) ایجاد هماهنگی بین مغز با سایر اعضا

۲) تقویت اعتماد به نفس

۳) پرورش خلاقیت

۴) از قوه به فعل رسانیدن استعدادها و توانائی‌های دانش آموزان

۵) پرورش روحیه کار در گروه

۶) پرورش توانایی حل مسئله

۷) تقویت روحیه و تفکر انتقاد از خود و دیگران

۸) پرورش روحیه احترام به کار و کارگر

۹) آشنا کردن دانش آموزان با رشته‌های فنی و حرفه‌ای

۱۰) ایجاد آمادگی جهت انتخاب رشته تحصیلی

برای رسیدن به موارد دهگانه بالا اهداف زیر به عنوان اهداف درس در دوره راهنمایی در نظر گرفته شد.

الف: حیطه شناختی

۱) آشنایی با فناوری و نحوه استفاده از محصولات فناوری در جامعه

۲) آگاهی از انواع مشاغل موجود در محیط زندگی

۳) آشنایی با روندها و فرایندها در طراحی و ساخت (تولید)

۴) آشنایی با بهداشت، ایمنی و تغذیه سالم

۵) آشنایی با شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی در دوره متوسطه

۶) آشنایی با مواد و امکانات موجود در محیط

ب: حیطه مهارتی

۱) توانایی درک فناوری و نحوه استفاده از محصولات فناوری در جامعه

۲) دست‌ورزی با انواع ابزارهای ساده دستی و دستی برقی

۳) مهارت در انجام پژوهش‌های ساده با استفاده از روش حل مسئله

۴) کسب شایستگی‌های فردی و اجتماعی مفید مانند برقراری ارتباط مثبت و

سازنده با دیگران و انجام کار گروهی

۵) توانایی در انجام برخی تعمیرات ساده و روش نگهداری وسایل منزل

۶) مهارت در انجام فعالیتهای کاری ساده و مناسب

۷) مهارت در انتخاب و تغییر مواد متناسب با نوع فعالیت

ج - حیطه نگرش

۱) ایجاد زمینه برای شکوفایی ذوق، خلاقیت و پرورش استعدادهای عملی و

علمی دانش آموزان

۲) تقویت روحیه و علاقه‌مندی به کار از طریق انجام کارهای ساده فردی و

گروهی در مدرسه و منزل

۳) تشویق به عادت کاری مفید مانند نظم، دقت، وقت‌شناسی رعایت مسائل

ایمنی، همکاری، پشتکار و امانت‌داری

۴) تقویت حس مسئولیت‌پذیری فرد در برابر خود، خانواده و جامعه

۵) تقویت حس اقدام به کار و کارگر

۶) ایجاد نگرش مثبت به آموزش‌های مهارتی و حرفه‌ای در دوره‌های تحصیلی

متوسطه و بالاتر.

۷) تقویت روحیه خودمدیریتی و اتکاء به نفس

برای دستیابی به اهداف فوق، محتوای کتاب‌های حرفه و فن با رویکرد

فعال نمودن دانش آموزان با استفاده از روش فرآیند محور طراحی تألیف شد. در

این طراحی برای کارآمد نمودن برنامه سعی شده است:

۱) دانش آموزان با مسائل واقعی زندگی روبرو باشند.

۲) معلم هدایت‌کننده باشد، نه متکلم وحده.

۳) دانش آموز محور فعالیت‌ها باشد و درگیر با یادگیری.

۴) به ابعاد مختلف زندگی دانش آموز از جمله اجتماعی، جسمی و ذهنی توجه

شود.

۵) بجای دادن پاسخ‌های کلاسه شده به دانش آموزان، آنان خود موظف به

یافتن پاسخ سوالات باشند.

با چنین روی‌کردی در تدوین محتوا از روش‌های زیر استفاده شده است:

۱) روش بارش مغزی

روش بارش مغزی یکی از روش‌های خاص برای حل مسئله است. در این

زمینه تحقیقات زیادی انجام شده است. برخی از نتایج حاصل از این تحقیقات

عبارتند:

- روش بارش مغزی، توانایی حل مسئله در دانش آموزان را افزایش می‌دهد.

- این روش پیش از رسیدن به پاسخ‌های غلط به راه‌حل می‌انجامد

- کوشش برای ارائه پاسخ‌های زیاد به سوالات، به افزایش پاسخ‌های خلاق منجر

می‌شود.^۱

۳) روش پروژه

در این روش دانش آموزان با استفاده از روش مدولار (گام به گام) و با بهره گیری از موادی چون چوب، فلز، مصالح ساختمانی، وسایل و ابزار مورد استفاده در برق به طراحی و ساخت یا تولید پروژه های معین یا دلخواه پارچه، مواد خوراکی، انواع بذر، مقوا و... می پردازند.

ویژگی های مهم کتاب جدیدالتالیف حرفه و فن

یکی از مهم ترین ویژگی های این کتاب انعطاف پذیری است. برای انعطاف پذیر نمودن این کتاب و ارائه راه کاری مناسب برای اجرای آن، در هر واحد درس (فصل کتاب) فعالیت های متنوعی پیش بینی شده است که دانش آموزان به تناسب علائق و استعداد های خود می توانند از میان آن ها یک پروژه و یک مسئله تحقیق را انتخاب و انجام دهند. پروژه می تواند ابتکاری نیز باشد، یعنی طرحی از طرف دانش آموز تهیه و به معلم ارائه شود و پس از رفع اشکال به اجرا گذاشته شود. دومین ویژگی مهم کتاب این است که محتوا از تناسب و همخوانی لازم با زندگی دانش آموزان برخوردار است. در این کتاب ها به مهارت هایی که در زندگی شخصی، خانوادگی و اجتماعی مورد استفاده دانش آموز قرار می گیرد، پرداخته است. پخت غذا، کار با مواد، انجام دوخت های ساده، تعمیر و نگهداری وسایل مانند شیرآلات، شناخت اتومبیل، شناخت رشته های تحصیلی و مشاغل از آن جمله است.

سومین ویژگی آن وجود ارتباط بین واحدهای درسی در پایه اول و دوم و سوم است که این ارتباط مهارت، توسعه، تعیین و تثبیت مفاهیم را در طول سه ساله راهنمایی در دانش آموزان ایجاد می نماید.

چهارمین ویژگی مهم کتاب آموزش از راه تصویر است که به دانش آموزان کمک شایان توجهی می کند و دانش آموزان آن چه را که باید یاد بگیرند در تصاویر کتاب مشاهده می کنند. این تصاویر بیشتر از دانش آموزان در حین انجام کار و به صورت رنگی گرفته شده که انگیزه و تمایل بیشتری را به انجام فعالیت در آن ها ایجاد می کند.

پنجمین ویژگی کتاب پرورش تفکر انتقاد از خود و دیگران است. انجام پروژه ها توسط دانش آموزان طبق روش کتاب از سه مرحله اساسی طراحی، ساخت (یا تولید) ارزیابی باید عبور کند.

مرحله ی طراحی در واقع بخش عظیمی از پرورش خلاقیت است که ارائه ایده های نو را نیز شامل می شود و مرحله ی ساخت مستلزم شناخت مواد و تغییر آن، ابزار، دست ورزی با ابزارهای ساده است. اما مرحله نهایی که مرحله ی ارزیابی است به دانش آموزان امکان می دهد دست ساخته های خود و دیگر دانش آموزان را در کلاس مورد بررسی قرار داده و سپس نقطه نظرات و پیشنهادات اصلاحی خود را ارائه دهند. این امر به دانش آموزان امکان می دهد که در مقابل انتقاد دیگران خونسرد بوده و انتقاد پذیر باشند. علاوه بر آن دانش آموزان می بایست برای هر انتقاد پیشنهادی نیز ارائه نمایند.

پانویس:

۱ - رشد معلم: شماره ۸، سال ۸۰، ص ۲۸، پرورش خلاقیت، حمید جعفریان یسار، قم.

یکی از مهم ترین ویژگی های این کتاب

انعطاف پذیری است.

برای انعطاف پذیر نمودن این کتاب

و ارائه راه کاری مناسب برای اجرای آن،

در هر واحد درس (فصل کتاب)

فعالیت های متنوعی پیش بینی شده است

که دانش آموزان به تناسب علائق و استعداد های خود

می توانند از میان آن ها یک پروژه

و یک مسئله تحقیق را انتخاب

و انجام دهند

در این روش هرچه تعداد ایده ها بیشتر باشد نتیجه بهتری از تدریس حاصل می شود، این امر نشان دهنده آن است که تعداد بیشتری از دانش آموزان را تشویق به شرکت در پاسخ به سوالات نمود و مهم تر این که هیچ کس در دادن پاسخ و اهمه ای از سرزنش معلم خود نداشته است.

در این کتاب به دو شکل زیر از این روش بهره گرفته شده است:

۱) طرح کردن سوالاتی در ابتدای هر درس به همراه تصاویر مربوط به موضوع همان درس

۲) دومین شکل آن سوالاتی است که در کادرهایی با عنوان «فکر کنید» مطرح شده است که دانش آموزان را به تفکر وادار می کند. طرح این سوالات از طرف معلم باعث می شود تا دانش آموزان به بارش مغزی پرداخته و اطلاعات، تجربیات و ایده های نو خود را ارائه دهند. از خصوصیات سوالات طرح شده این است که پاسخ بسته و مشخصی ندارند و کمتر دانش آموزی می تواند از داخل محتوای کتاب پاسخ آنها را به طور مشخص و صریح به دست آورد. دانش آموزان به سوالات پاسخ های متفاوتی با توجه به اطلاعات قبلی، تجربیات و بررسی های انجام شده، داده اند.

و شکل دیگر طرح سوالات در کادرهای «بحث کنید» است که دانش آموزان برای یافتن پاسخ به طور گروهی به بحث و گفتگو می پردازند.

۲) روش حل مسئله

در این روش دانش آموز با مسئله ای واقعی از زندگی روبروست. او می بایست اطلاعاتی در خصوص رشته های تحصیلی، مشاغل و موضوعات درس از محیط گردآوری نموده و در گزارش کوتاهی ارائه دهد، این روش نیز در بخش فعالیت های پایان کتاب و در داخل کادرهایی با عنوان «تحقیق کنید» آمده است.